

GLOBALIZACE SOUČASNÉHO SVĚTA

V nedávné době jsme každé ráno otevírali noviny, abychom se denně v hlavních i vedlejších člancích dočetli o finanční krizi v jihovýchodní Asii, jejím vlivu na země tohoto regionu a také jaký vliv má tato krize na globální ekonomiku, na světový trh, jaký dopad na americký dolar či českou korunu. Každou chvíli na nás média chrlí informace o pohybu světových cen surovin a polotovarů a experti se vyjadřují o vlivu na světovou, evropskou a naši ekonomiku a zdůrazňují globalizaci světového trhu a naši nutnost se těmto globalizačním trendům či dokonce dopadům přizpůsobit. Je to nutné? Jak moc jsme samostatní? Jak moc jsme vlastně spoutaní?

V druhé polovině minulého století se významným způsobem rozšířily geografické znalosti o Zemi a vytvořily se předpoklady pro rychlou výměnu informací mezi vzdálenými oblastmi.

Možná i právě proto byl výbuch sopky Krakatau (1883) široce diskutován a představoval částečně jak svými následky, tak registrovaným šířením zátopové vlny a usazováním sopečného prachu celosvětový dopad mohutné a náhlé přírodní události; katastrofou se tento výbuch stal však jen pro nejbližší zázemí jihovýchodní Asie, ostrovní i pevninské. Krásnou ukázkou občasných změn přírodního jevu s globálním dopadem byla v minulém čísle GR uveřejněná charakteristika jevů El Niño a ENSO. Tyto jevy fungovaly zřejmě již mnoho tisíciletí, ale jejich studium a využití těchto znalostí bylo možné až

moderní společností s vyspělou monitorovací technikou a rozvojem metod studia a šíření těchto znalostí. Ale i jiné přírodní jevy mohou dosáhnout díky obrovské energii, která je vyvolává, nadkontinentálního až globálního charakteru. Jsou to jak některá mimořádně silná zemětřesení, tak dopad velkých meteoritů nebo výbuch sopky (např. Hory sv. Heleny). Pravdou je, že zde hovoříme spíše o globálních dopadech mohutných lokálních přírodních jevů, které vyvolávají celosvětový spád či pohyb mořských vod.

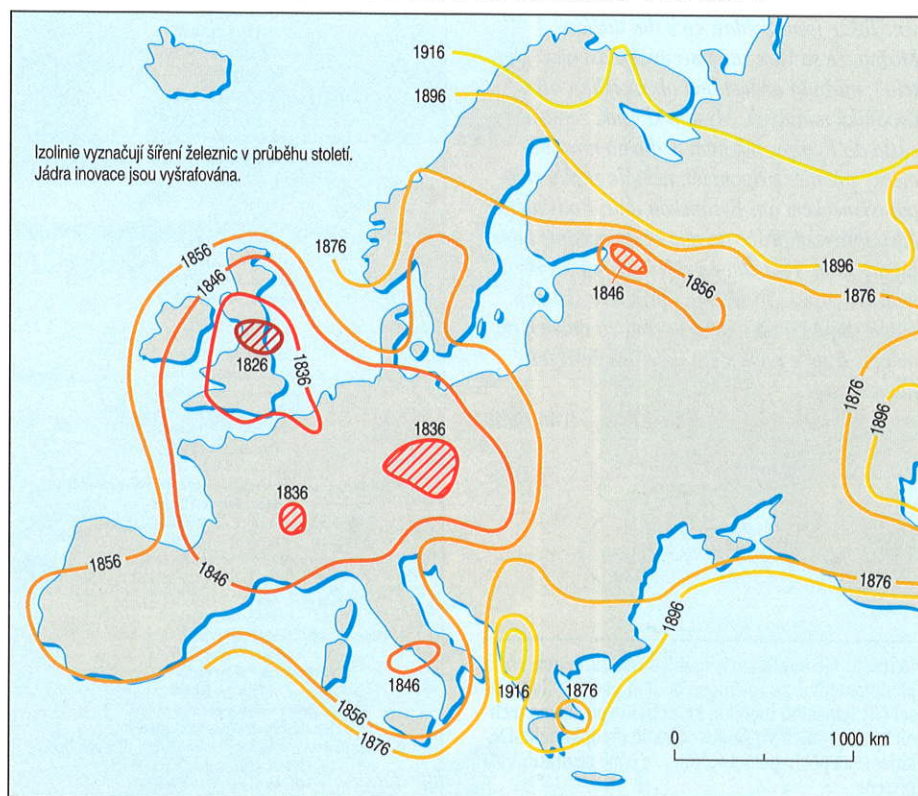
Máme-li hovořit o globálních procesech a jejich dopadu na stav přírodního prostředí nebo lidské společnosti, nesmíme opomenout tu skutečnost, že tyto procesy můžeme důkladněji studovat až teprve tehdy, když došlo k takovému stupni rozvoje společnosti, který poskytuje pro-

středky (finanční, lidské, technické) na zjišťování a využití těchto informací. Tradiční společnost vázaná na lokální a regionální zdroje takové informace nepotřebovala, nedokázala je často ani zjišťovat, a žila tudíž v jinak prostorově vymezeném a organizovaném světě. Teprve průmyslová revoluce, vytváření národního a nadnárodního tržního systému v druhé polovině 19. století vytvořily nejzákladnější předpoklady pro širší rámce a větší význam rozvoje světového hospodářského systému. Jistě i před tím existovaly ekonomické a sociální vazby mezikontinentálního charakteru, ale jejich hospodářský význam a dopad na spíše lokálně organizovanou společnost byl přece jen omezený.

Rozvoj společnosti vedl ke stálému zvětšování prostorových rámců, v nichž byly uspokojovány stále širší potřeby člověka. Zároveň se vytvářely podmínky pro rozsáhlejší dopad společenského rozvoje na přírodní prostředí z lokálního na regionální, kontinentální a především v posledním dvacetiletí až globální úroveň. Společenský rozvoj byl zajištěn určitými přeměnami jednotlivých hospodářských procesů. Tak se šířila průmyslová revoluce z Anglie od konce 18. století na evropský kontinent, ovlivnila nejdříve oblasti západní Evropy, pak střední, později dorazila do východní a jihovýchodní Evropy (vlastně až v konci 19. století a první čtvrtině 20. století). Krásným příkladem je šíření železnic nebo parního stroje jako nositelů první průmyslové revoluce.

Průmyslová revoluce se během druhé poloviny 19. století, a hlavně ve 20. století, šířila do dalších oblastí světa. Průmyslová revoluce samotná a s ní propojené další změny ekonomické (zemědělství, služby, doprava) a sociální (demografická revoluce, sociálně-ekonomická strukturace populací) jsou procesy, které se prosazují celosvětově, v různých obdobích, s různou intenzitou, ale jednoznačně mají *globální charakter*. Tím rozumíme skutečnost, že ovlivňují v druhé polovině 20. století přímo či nepřímo prakticky všechny oblasti pevniny (snad s výjimkou polárních oblastí) a značné části moří a oceánů (těžba surovin, lov mořských živočichů, řas, doprava, odpady). Jde o hospodářské a sociální procesy, jejichž vzájemná provázanost je hluboká a jež vedou k přeměně společnosti tradiční na společnost moderní (průmyslovou, masové spotřeby), případně i společnost postmoderní, jak je v současnosti nazývána v nejvyspělejších zemích světa.

MAPA 1 – ŠÍŘENÍ VÝSTAVBY ŽELEZNIC V EVROPE

Ohromné propojení a de facto „zmenšení“ současného světa můžeme dokumentovat také na šíření některých nakažlivých chorob. V první řadě těch, které vyvolaly světové epidemie - pandemie - v minulosti (cholera, španělská chřipka) nebo současnosti (AIDS). Dnešní svět je již natolik intenzivně propojený, že například epidemiologická opatření vyžadují obrovské společenské i individuální náklady, přesto však nedokážou zabránit občasnému rozsáhlým pandemiím.

Současná informovanost o světové situaci (ekonomické vynálezy či sociální jevy, jako je třeba model dvoudětné rodiny, rozvodovost, kriminalita aj.) může být na jedné straně vnímána jako jeden z nejvýznamnějších procesů globálního charakteru posledních deseti či dvaceti let. Má totiž podobně jako i jiné globální procesy minulosti své jádro - centrum vzniku, určitá pravidla šíření. Z něho se inovace (technická, hospodářská, sociální aj.) šíří nejdříve do nejbližších oblastí podobné úrovně rozvoje společnosti. Tato pravidla byla formulována především T. Häggerstrandem a jeho žáky.

Hägerstrand definoval inovaci a místo jejího vzniku a studoval podmínky jejího šíření v čase a prostoru. Původně to studoval na onemocnění skotu ve Švédsku, později na různých technických a sociálních novinkách. Studium stanovil tři základní způsoby šíření inovace v území: sousedským efektem (nutnost přímého kontaktu s nejbližším okolím, například: použití nových odrůd osiva), hierarchicky (například užití výpočetní techniky v bankách se nejdříve šířilo mezi největšími městy, která soustřeďovala finanční služby, ale fakticky byla od sebe hodně vzdálená), smíšeně (kombinace obou cest šíření). Stanovil hlavní bariéry zabráňující „normálnímu“ šíření inovace - od fyzikogeografických překážek (pohoří, velké řeky, moře) přes překážky ekonomické (nedostatečná úroveň rozvoje a tudíž nemožnost aplikovat určitou inovaci), sociální (vzdělanost, věková struktura osob

FOTO: V. ŠTĚPÁNEK

v kontaktu s inovací a další) či politické (státní hranice, náboženské predsudky atd.).

Současná informovanost o celosvětové situaci má za následek vznik nových myšlenek, jejichž vyjádřením je například heslo „globálně myslet, lokálně jednat“. Má ovšem za následek i vznik nových jevů a procesů, které se v minulosti projevily na státní nebo snad ještě kontinentální úrovni. Takovým jevem je například jednotné se projevující územní uspořádání velkoměst s řadou společných rysů (vznik centra s mrakodrapy, formování obytných zón různého sociálního statutu,

zázemí rodinných domků, výrobní zóny, velké dopravní terminály aj.).

Jedním z charakteristických procesů celosvětového působení je již dvě století probíhající urbanizační proces. Ten je založen na nasávání původně venkovského obyvatelstva a poněkud zjednodušeně je vnímán jako růst podílu obyvatel žijících ve městech. Ve skutečnosti jde o složitý proces mnoha fází, kdy v poslední době rostou především jen metropole a jejich zázemí se s nimi intenzivně propojuje.

Vyšší formou migračních procesů je část dnešní mezistátní migrace ovlivněná politickými a ekonomickými, někdy i ná-

MAPA 2 – ŠÍŘENÍ CHŘIPKY PŘI PANDEMII V ROCE 1957

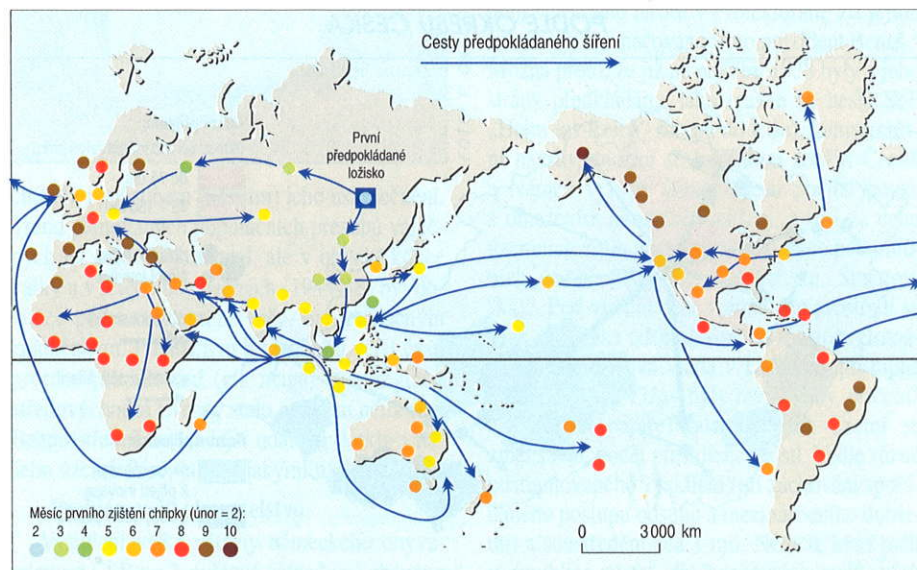

Foto 1 Zatímco občané vyspělých států považují stabilní střechní nad hlavou, dostupnost elektřiny či pitné vody a napojení na kanalizaci za naprosté samozřejmosti, v řadě rozvojových zemí nemá k těmto vymoženostem velká část obyvatel přístup a žije často ve velmi nuzných podmínkách. Snímek je z hlavního města Paraguaye Asunciónu.

Mapa 1 – Schéma naznačuje postup šíření železnic v Evropě. Dokumentuje zpoždění jednotlivých oblastí za jádru rozvoje kapitalistických výrobních vztahů. Podle J. Purše (1973).

Mapa 2 – „Asijská chřipka“ v roce 1957 představovala typickou pandemii, která v průběhu roku zachvátila všechny oblasti světa. Podle V. Šerého (1979).

FOTO: O. VILÍMKOVÁ

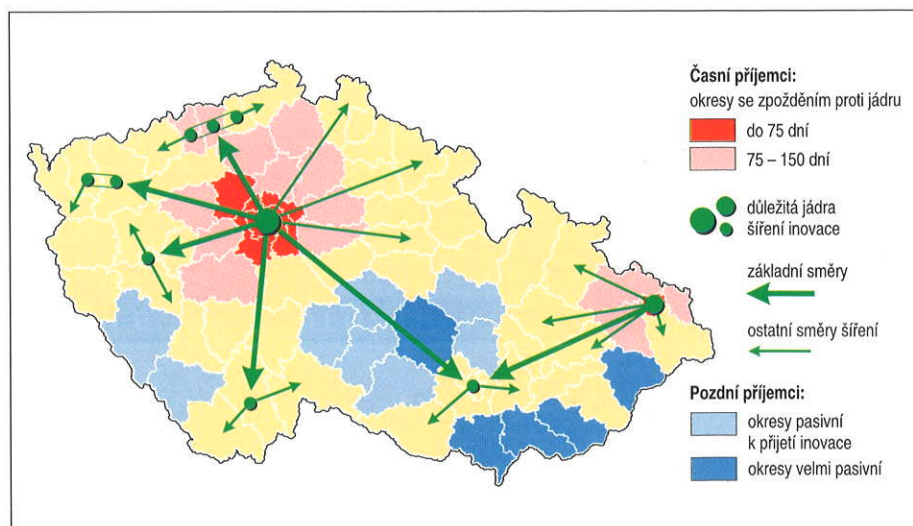
boženskými důvody. Cílem těchto emigrací nejsou jen nejbližší země s lepší ekonomickou situací a proti původní vlasti relativně bezpečnější. Tak se stávají každoročně USA, některé západoevropské země, Austrálie, Kanada, v menší míře Izrael i jiné státy útočištěm statisíců imigrantů ze vzdálených, často zámořských oblastí. V posledním čtvrtstoletí se v rámci migrací stále výrazněji prosazuje výše zmíněný proces dálkových migrací do nejvyspělejších zemí světa.

Současné ekonomické prostředí charakterizuje (v nejvyspělejších zemích nejvýrazněji) *mezistátní a globální propojení*. Týká se jak sféry bankovníctví, dálkové přepravy zboží, průmyslové výroby i obchodu. I proto nedávné problémy národních ekonomik zemí jihovýchodní

Asie ovlivnily nejen hodnotu tamnějších měn a zhoršily životní úroveň jejich obyvatel, ale dopadly i na ceny a pohyb národních měn v Evropě, zvláště těch transformujících se zemí.

Současné trendy formování Evropské unie můžeme do určité míry vnímat jako součást globalizačních procesů současnosti. Na jedné straně jde jednak o určitý způsob ochrany výroby, trhu a spotřeby uvnitř EU, jednak o zlepšení možností prosazení se v globální soutěži, kde malé ekonomiky mají velmi omezené šance. Na druhé straně můžeme vnímat vznik EU a předání určitých pravomocí z lokální či státní úrovně na úroveň nadstátní jako významnou snahu o prosazení nutných trendů vedoucích k udržení stavu či rozvoje společnosti v zúčastněných zemích.

**MAPA 3 – ŠÍŘENÍ TECHNICKÉ INOVACE (TELEVIZNÍCH PŘIJÍMAČŮ)
PODLE OKRESŮ ČESKA**

● Globalizace se jeví jako globální integrační proces. Zesilování interakcí velkých částí světa otevírá prostor pro hlubší globální děbu práce a zesílenou komunikaci, neomezený pohyb kapitálu a do určité míry i lidí. Možná však, že jde o proces nové, strategicky stabilní, globální diferenciaci a polarizace velkých světových makroregionů.

● Ekonomické procesy a tendence jsou nepochybně hlavním motorem globalizace a jsou ve významném předstihu před formováním adekvátních politických, resp. společenských institucí v globální úrovni.

● Politikou téměř neovlivnitelný světový trh umocňuje konkurenční povahu celé globalizace. Napomáhá to sice ekonomickému růstu, zároveň to však vede k prohlubování v současnosti již extrémních nerovnováh v rozdělení bohatství.

● Globalizační procesy představují ekonomické, sociální a ekologické jevy, jejichž výskyt v konkrétním čase a území je odlišný, jejich průběh a souvislosti jsou však s výrazně celosvětovým dopadem stejné nebo podobné.

To, že zároveň sílí i snahy o prosazení autonomie určitých oblastí v rámci jednotlivých států, pokládáme za protipól a logickou snahu stejného procesu s cílem chránit místní a regionální zájmy.

Ivan Bičík

Literatura:

- HAMPL, M., DOSTÁL, P. (1998): Je globalizace procesem integračním nebo polarizačním? (v tisku).
KUBEŠ, J. (1985): Prostorová difúze - teorie a možnosti aplikace. DP, PFF UK, Praha, 141 s.
PURŠ, J. (1973): Průmyslová revoluce. Academia, Praha, 733 s.
SIWEK, T. (1979): Příklad využití teorie difúze inovace v geografii na území Slovenska. Geografický časopis, 31, č. 3, Bratislava, s. 297-303.
ŠERÝ, V. (1979): Nemoci na Zemi. Academia, Praha, 355 s.

Lektoroval: Petr Dostál, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PFF UK Praha

Foto 2 – Návštěvníci, kteří bydlí v rákosových cabañas, mají k dispozici nejmodernější horská kola (pol. Yucatan). Mapa 3 – Jedním z procesů s celosvětovým (globálním) dopadem je šíření televize. Mapka zachycuje část tohoto procesu, jak probíhal na území Česka po roce 1953. Okresy byly hodnoceny na úrovni 3, 6 a 12% nasycenosti domácností televizními přijímači.